

(Ne)ograničenost otočnosti

Tonči Matulić

Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu

Inzularnost nije moguća prijetnja, izoliranost. Tek nam se s parnim strojem i s dizelskim motorom vraća svijest o inzularnosti. Dakle, do iznašašća moderne tehnike svi se kontinenti nisu mogli mjeriti s otočkim kozmopolitizmom jer je jedro nosilo komunikaciju, a ne dizelski ili mlazni motor. Naravno da se čovjek pokušava uklopiti pa u tom pogledu danas imamo poteškoće. Za čovjeka je ključno što želi postati. Ako ga rođenje na otoku ograničava da postane ono što želi ili što mu je idealno postati, onda je to doista konačna izolacija, koja vodi u smrt, ali ako mu mala otočka sredina omogućava da postane upravo ono što i sam želi, onda ga ona ni u čemu ne sputava. I na kopnu ima otoka, i to potpunih. U tom smislu, o inzularnosti se ne može od početka misliti s negativnim konotacijama, bio bi to krivi pristup.

U mojem rodnom mjestu¹ već je 1845. godine otvorena prva javna škola. Inzularnost od početka nije bila nedostatak. Naprotiv, ona je prednost. Samo onda dolazimo do mogućnosti koje smo danas stvorili. Braćani su se dobro dosjetili pa su napravili svoj aerodrom kako bi lakše putovali na kopno, na *terra ferma*². Ne može svaki otok to napraviti. Mogućnosti koje pred nas stavljaju ekonomija, tehnika, znanost te aktualni europski, svjetski i integracijski procesi možda nas frustriraju, ograničavaju, jer ne možemo u njima jednako sudjelovati, a to je ono što izaziva negativne konotacije: biti izoliran, biti isključen, biti bačen na marginu, na rub, bilo da se radi o otoku kao takvom, bilo da se radi o cijeloj regiji ili državi.

Danas, kad je nastupila sustavna odnosno masovna znanstveno-tehnička proizvodnja, naši su otoci opustjeli. To je paradoks. I danas kada šetate našim otocima svjedočite pustoši. Ogledni je primjer upravo i otok Šipan. A otoke i kopno, što je relevantno, nastanjuju ljudi. Mi smo ti koji smo pozvani prosuditi jesmo li ili nismo izolirani. Zanimljivo je da kamo god su naši ljudi otišli svugdje su uspjeli. Gdje god

¹ Supetar na Braču, op. ur.

² Tal.: čvrsto tlo, op. ur.

su živjeli, gradili su države, društva i njihove sustave, primjerice Hrvati u Čileu, Argentini ili Kaliforniji. Bez obzira što to može biti statistički minorno, mislim da je jako važno. Otočnost nije nikakvo ograničenje. Otočnost postaje ograničenje tek kad otok postane pust, kad se svede na *reliquiae reliquiarum*, i kada očekujemo od tih *reliquiae reliquiarum* da budu kreativne, da budu inovativne, da budu proizvodne, da daju doprinos, a ne vidimo zapravo da one to više nisu u stanju, i to iz najelementarnijih bioloških razloga.

Hrvatska između Cipra i Islanda, ili između Britanije i Japana, ili između Bologne i glasovita kineskog sela Lanshan, uvijek je bila na neki način rastrgana i na vjetrometini. Kao rijetko koji narod, bili smo pod tako snažnim disparatnim civilizacijskim utjecajima: religijskima, filozofijskima ili, od XIX. st. u pravom smislu riječi nazvanim nacionalnima, jezičnima ili sažeto rečeno kulturalnima. Mi smo na razmeđu, i utoliko na vjetrometini, kulturalnih utjecaja.

Velik je problem inzularnosti s negativnim konotacijama defetizam, razmišljamo defetistički, da nama stalno nešto nedostaje, i drugo, imamo kompleks manje vrijednosti. Ne smijemo sami uzgajati defetizam, ne smijemo uzgajati kompleks manje vrijednosti, nego stajati uspravno. Postoje dvije vrste ponosa: *superbia*, oholost koja vodi u propast, i svijest, odnosno samosvijest, o tome koliko vrijediš i koliko značiš. Ponosan sam, mi smo se ipak tu održali. Nismo se dali apsorbirati u ni jedan od tih utjecaja. Jezik je zasigurno jedan od glavnih podsjetnika na tu činjenicu. Ne samo u Dalmaciji nego i na cijeloj našoj obali vidljivi su talijanski utjecaji, rabe se talijanizmi, koji su se na našim prostorima zadržali još od XVIII./XIX. stoljeća. To pokazuje određenu žilavost i danas pred nas stavlja ključno pitanje: kako, u matoševskoj interpretaciji, sačuvati sebe na način da uzimaš od svakoga samo najbolje od onoga što ti nudi?

Kako u današnjim globalizacijskim procesima, zadržimo se samo na jednom parcijalnom kontinentalnom procesu – europeizaciji, primiti ono najbolje? Od Europe ćemo moći primiti samo ono što primjerice nije germanizacija hrvatskoga, što nam pomaže da ono što nam je već dano kao *universale concretum* razvijemo na svoj način: dobro, kvalitetno, usklađeno s našim kontekstom. To je danas najveći izazov i opasnost. Uzmimo za primjer krajobraznu pojavu ruskoga zahvata u šipanski prostor. Dubrovnik, »stari grad«, primjer je tradicionalne arhitekture. Tko bi se danas, osim za potrebe scenografije nekoga filma ili serije, upustio u gradnju toga najljepšega bisera, grada u ljuski oraha – Dubrovnika? Danas inženjeri i zidari, opremljeni sa svim svojim napravama, izgrade neku svoju alternativu. To su naši gradovi danas.

Naše upletanje u krajobraz danas smatramo devastacijom obale, devastacijom prostora. Mislim da na taj način ne možemo ništa riješiti. Moramo, u skladu s dinamičkim shvaćanjem kulture i dinamičkim shvaćanjem odnosa prema životu, prema potrebama života, zahvaćati u krajobraz, moramo opravdati novu vizuru koja se

pojavljuje upletanjem u krajobraz šipanske luke. Jer inzistiranje na tome da se sve ukoči i da moramo sve što činimo apsolutno usklađivati s onim kako je jednom dano, dovodi nas u opasnost da blokiramo svoj razvoj. To bi značilo da na otoku nikada ne napravimo aerodrom, jer ga nisu napravili stari. To bi značilo na otok nikada ne postaviti industrijsko postrojenje, jer ga ni u prošlosti nije bilo. To bi značilo zapravo izolirati otok, a on izoliran nikad nije bio. Otok je uvijek u svojem prostoru koristio ono najbolje što mu se nudilo, bolje je komunicirao u danim povijesnim okolnostima sa svijetom nego što su to činili mnogi neotočki krajevi, preciznije primorski.

Među otocima postoji čudesna interakcija. Uzmimo za primjer žilu cakavice koja spaja Trogir, Milnu na Braču, Hvar na Hvaru i Komizu na Visu. Kako je to moguće? Postojala je naime desetljećima brodska linija koja je povezivala ta mjesta i ljudi su dolazili u neposrednu interakciju. Nekad je bilo gotovo nemoguće doći s jednoga kraja Brača ili Hvara na drugi dio otoka, pješačilo se cijelu noć ili jahalo na magarcu, a ljudi su svejedno putovali. Dakle postojala je u tome interakcija, i to snažna. Otok, iako omeđen svojim granicama, odnosno morem, povezan je s cijelom svijetom. Oduvijek su naši stari govorili da je more jedino koje nema granica i da »ako staviš prst u more, i ti si povezan s cijelim svijetom«.

Postoji u našem otočkom ambijentu neka skladnost, gotovo do krajnjih granica, koju danas u znanosti otkrivaju povjesničari, arheolozi, lingvisti, ali i prirodoslovci i tehničari. To su bili tako pedantno uređeni prostori da je svaka izdašnost otoka bila iskorištena, a mi smo ih spremni staviti pod zaštitu UNESCO-a, ne obazirući se na činjenicu da mi te prostore danas uopće ne koristimo. Dakle, nekada je postojala skladna interakcija prirodnoga i kulturnoga. Čovjek je svoj otočki prostor znao maksimalno iskoristiti i staviti ga u službu života, u službu opstanka, u službu onoga što je danas postalo mantrom svakoga održivoga razvoja: proizvodnja profita.

Brač je primjerice 1901. godine, kad smo bili dio austrougarske veletvorevine, državi dao 2000 vagona ili 20 000 tona maslinova ulja, što je otprilike pet puta više nego što je cijela Hrvatska, sa svim otocima i priobaljem, 2009. proizvela. Dakle, koji su to potencijali koje taj naš otok ima? Još se na bečkome dvoru pio brački plavac, jeo se brački med. Što se kulture pak tiče, Pustinja³ Blaca na otoku Braču posve je samoodrživ kulturni kompleks. U Blacima, koja ne vidite ni s jedne strane otoka dok ne dođete na lice mjesta, postoje koncertni klavir, prvi teleskop na jugoistoku Europe i jedna od najbogatijih i najobuhvatnijih biblioteka astronomije na hrvatskim prostorima. U tom zabačenom mjestu, koje ostaje nevidljivo našim nemarom, inzularnošću i ograničenošću našega uma, u posljednje se vrijeme nešto mijenja, ali je desetljećima besramno propadalo, i to uz ignoriranje i same Crkve. Popovi glagoljaši tamo su se nastanili u XVI. stoljeću, bježeći od Turaka, osnovali su redovničku zadrugu te iz-

³ Samostan, op. ur.

gradili samostan i crkvu. Taj biser, prirodni i kulturni fenomen do kojega se može doći samo pješice, dokazuje da svugdje, bio to otok, kontinent ili Pangea prije dvjesto milijuna godina, gdje god se čovjek nastanio dolazi do punoga i pravoga stvaralaštva. Nema smisla štititi materijalnu i nematerijalnu baštinu, a zanemariti ono što sam nazvao biološkom masom. Premostit ćemo sva ograničenja, sve negativne konotacije, samo ako tamo, na licu mjesta, bude ljudi. To je naša neminovnost.

Na tom razmeđu putova, utjecaja kultura i civilizacija, zahvalan sam da smo mi tu opstali i da možemo ovakve teme razvijati, a ne da ostaju zabilježene samo u knjigama i u studijama. U tom dinamičkom procesu susreta različitih kultura u kojemu se prima i daje, zagovaram da primimo sve vrijedno što nam dolazi ususret, ali nemojmo zaboraviti i dati ono vrijedno što mi sami imamo i što nudimo. Uzmimo za primjer hrvatski turizam. Uspjesi hrvatskoga turizma ovise o suncu, koje mi nismo proizveli i nije naše iznašašće, i o moru, koje također nije naše iznašašće, nego smo ga tu zatekli. Mogli smo zastati i negdje sjevernije i uopće se ne spustiti na istočnu obalu Jadrana. Temeljem toga sunca i mora imamo uspješan turizam. Zapravo velik dio toga našega uspjeha je neuspjeh, jer sve što su turisti pojeli nismo mi proizveli. More uslužnih djelatnosti koje smo turistima dali nije naš proizvod, nego smo ga samo transponirali do njih. Kako taj turizam može biti autohtoni hrvatski proizvod kada se zapravo zasniva na prirodi za koju nismo zaslužni i mi ju ne proizvodimo? Ne možemo reći suncu da sjaji ili ne sjaji, ne možemo reći kiši da pada ili ne pada. To su prirodne zakonitosti i procesi na koje ne možemo utjecati, a uslužna djelatnost koju dajemo u sadržajnom smislu nije naša. To je inzularnost, i to primitivna inzularnost koja se etablira politički i koja misli da smo svi toliko provincijalni da ne vidimo dalje od vlastita nosa.

Dakle, ne pristajem na razumijevanje ni Hrvatske niti pojedinoga otoka kao periferije, margine. Ne postoji nikakva isključenost, nikakva zanemarenost i nikakva zaboravljenost, nego iznuda. Očekujemo od nekoga drugoga da rješava naše probleme. Prvi i osnovni problem jest biološka masa, biološka tvar: jezikom demografije rečeno, netko tu mora živjeti, a zatim i koristiti taj prostor u njegovoj izdašnosti, prirodnoj i kulturološkoj, u skladu s onim kako se on stoljećima razvijao i davao. Oni koji su napustili taj prostor nisu donijeli defekt u vlastite sredine: pogledajte strukturu HAZU, Sveučilišta u Zagrebu i Rimokatoličke crkve u Hrvatskoj, što god o tome mislili, pa ćete vidjeti da ćete se samo spoticati o bodule. Podcrtavam da nije nedostatak dolaziti s otoka, nego je nedostatak gledati defetistički na otoke, gledati ih sa sjetom i rezignacijom i onda to provlačiti i u znanstvenom i u kulturalnom i u proizvodnom, a pogotovo u političkom smislu. Država stalno daje koncesije da bi preostali otočani mogli opstati na svojim otocima. U konačnici, nosiva grana naše države jest turizam, u kojem je velik postotak doprinosa i s otoka. Prema tome, trebalo bi zapitati one kojima dajemo koncesiju: mi vama dajemo, a što vi nama vraćate?

Ne stvarajmo proizvodnju mogućega, nego stvarajmo moguću proizvodnju, gledajmo na otoke u njihovim realnim potencijalima, kao i na Hrvatsku, ne sramimo se onoga što možemo dati i onoga što stvarno dajemo! Oni koji o otocima odlučuju moraju omogućiti da ponovno dođe do procvata na otocima kako ne bismo razmišljali o inzularnosti, iako će nas i takva uvijek pratiti, u smislu negativnih konotacija, nego kao o nečemu što pruža nove mogućnosti, nove inspiracije, nova nadahnuća – o svemu što je moguće unutar otočke sredine.